Vasile BAHNARU
Institutul de Filologie al AŞM
(Chişinău)

NOTE DESPRE UNITATEA LIMBII ROMÂNE ÎN VIZIUNEA LUI MIHAI EMINESCU

Notes on the unity of Romanian language from Mihai Eminescu's point of view

Abstract. This article examines Mihai Eminescu's opinion on the unity of the Romanian language. The author finds that the „unpaired" poet was a profound expert in the linguistic theories of his time and a great connoisseur of the literary and spoken Romanian language. From the M. Eminescu's point of view on the issue of the relationship between nation – faith and language, the Romanian national unity is due not to the Orthodox faith (Romanians being a tolerant people to the other religious beliefs), but to the language unity.

Keywords: language, linguistics, speech, dialect, unity, nation, faith, norming, standardization, latinism, italianism, socio-cultural aspect, sociolinguistics.

0. Mihai Eminescu vine să se impună în literatura română în perioada de finalizare a procesului de normare şi de standardizare a limbii literare româneşti, când în limba literară începuse eliminarea particularităţilor regionale din fonetică, lexic şi gramatică şi impunerea tot mai energică a normelor unei limbi literare unice. Cu alte cuvinte, Mihai Eminescu a început să scrie tocmai în momentul când animaţia generală şi agitaţiile colective în problemele limbii literare erau pe cale de a se termina, când curentele lingvistice – latinismul din Ardeal, Moldova şi Muntenia, italienismul din Muntenia, „pumnismul" din Bucovina, influenţa franceză din Muntenia şi Moldova – chiar dacă nu au dispărut în totalitate, au ajuns a fi doar curente de idei şi de limbă, întrucât, cu toată atracţia pe care o exercitau „asupra intelectualilor…", ele, ca şi latinismul, rămân „pe planul al doilea, din moment ce limba latiniştilor nu este decât limba prozei din Ardeal şi a câtorva lucrări de ştiinţă scrise de ardeleni"[1]. Tocmai în aceste circumstanţe socioculturale începe să scrie şi să publice cel mai mare poet al tuturor românilor – Mihai Eminescu. Mai mult, preocuparea lui Mihai Eminescu de probleme lingvistice în general şi de cele de limbă română în particular constituie o constantă a vieţii sale, începând cu anii de studii liceale şi universitare şi terminând cu activitatea de redactor, publicist şi, mai ales, de scriitor. În această ordine de idei este concludentă afirmaţia lui Heimann (Hariton) Tiktin, stabilit la Iaşi în 1869, care în procesul de colectare a materialului pentru *Dicţionarul româno-german*, în trei volume, scrie despre asistenţa de care a beneficiat din partea lui Mihai Eminescu în procesul de asimilare a lexicului românesc: „Am petrecut cu Eminescu ore minunate în discuţii filologice şi filosofice

BDD-A26963 © 2017 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:53:35 UTC)

şi a fost o mare pierdere pentru mine când el a părăsit Iaşul pentru a intra în redacţia unui jurnal din Bucureşti. El m-a iniţiat în literatura română de la începuturile ei şi prin el am cunoscut limba poporului, limbă a cărei importanţă încă nu era apreciată pe atunci decât de puţini. Lecţiile făcute împreună cu Eminescu şi explicaţiile sale pe care mi le-a dat cu această ocazie acest excelent cunoscător al limbii sale materne mi-au prilejuit o mulţime de constatări lexicografice, gramaticale, literare şi istorice, pe care le-am înregistrat pe fişe”[2].

În fine, este necesar să amintim că unii filologi români au examinat până în prezent, fie şi sumar, doar limba operelor artistice şi mai puţin limba scrierilor sale publicistice[3], în timp ce concepţiile lui lingvistice în genere şi opţiunile lui asupra limbii române în particular fie că au fost ignorate în totalitate, fie că au fost doar semnalate[4], fiind considerate ca lipsite de o valoare deosebită. Textele lui Eminescu din domeniul filologiei examinate aici sunt în majoritate material publicistic, iar unele au caracter, în general, de notiţe de lucru, fiind scrise în diferite epoci, şi sunt preluate din manuscrisele autorului. Examinate în ansamblu, ele oferă o viziune amplă asupra problemelor referitoare la limba română şi la studiile teoretice asupra limbii care îl preocupau pe Eminescu în activitatea sa intelectuală. Textele consacrate problemelor lingvistice denotă prezenţa unui cugetător de mare forţă speculativă şi cu intuiţii de uimitoare anticipaţii.

0.1. În articolul de faţă ne propunem să examinăm concepţia lui Mihai Eminescu despre unitatea limbii române literare, referindu-ne în special la opiniile sale din publicistică şi din manuscrise şi la materialul fonetic şi lexical furnizat de opera sa artistică. Problema unităţii limbii române se cere a fi examinată, pe de o parte, ca sistem abstract (ceea ce B. Petriceicu Hasdeu numea limba *in abstracto*, iar F. de Saussure – *langue*) şi ca realizare a acestui sistem abstract în procesul comunicării (ceea ce B. Petriceicu Hasdeu numea limba *in concreto*, iar F. de Saussure – *parole*)[5], iar pe de altă parte, limba literară ca sistem de comunicare caracteristic tuturor românilor din toate provinciile şi limba ca expresie artistică, ca valorificare poetică estetică. Realizând aceste delimitări metodologice principiale, nu vom ajunge să confundăm limba ca mijloc de comunicare cu limbajul poetic şi vom putea percepe importanţa şi funcţiile primordiale ale acestuia din urmă şi explica multitudinea şi varietatea de mijloace stilistice (fonetice, lexicale, gramaticale) specifice limbajului beletristic. Mihai Eminescu dispune de o modalitate similară de percepere şi de interpretare a limbii şi a vorbirii, menţionând că „limba cultă a unui popor e aşadar o abstracţiune şi o unealtă artificială comparată cu dialectele vii şi totdeuna în mişcare a poporului”, iar „îndată ce se scrie limba începe a se petrifica”, din care cauză „limba scrisă are ceva determinat, nemişcător, mort”, în timp ce „dialectile produc cu asupra de măsură formaţiuni nouă, cari câteodată trec în scriere, câteodată nu”[6].

1.0. Mai întâi, urmează să informăm cititorul că numai examinând în întregime opera lui Mihai Eminescu, în special manuscrisele şi publicistica lui, ne putem imagina dimensiunea enciclopedică a universului său de cunoaştere, întrucât interesele intelectuale ale lui Mihai Eminescu pendulează de la ştiinţele umanistice (filosofie, filologie, în special

BDD-A26963 © 2017 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:53:35 UTC)

studiul limbilor, istorie, economie, civilizație, cultură clasică etc.) până la științele reale (matematică, fizică, astronomie, chimie, biologie, medicină etc.). Evident, Mihai Eminescu nu poate fi considerat drept un creator de concepții științifice sau sisteme fie filosofice, fie teoretice proprii în domeniile respective, dat fiind că activitatea sa se limitează, de cele mai multe ori, la expunerea artistică sau conspectivă a unor studii din cele mai variate sfere ale activității umane, acestea fiind însoțite, de regulă, de glose, de note estimative sau critice proprii, sau la elaborarea unor comentarii, conținând idei personale, interpretări, mențiuni, observații sau constatări referitoare la anumite probleme sau chestiuni de o diversitate imprevizibilă şi impresionantă. De altfel, Mihai Eminescu citea, conspecta şi traducea studii ştiințifice din cele mai diverse domenii de activitate, fapt confirmat de traducerile ştiințifice cuprinse în volumul Fragmentarium, volum editat, din păcate, fără a se face o distincție categorică între traduceri şi lucrările originale[7].

1.1. Analizând publicistica, notele şi conspectele unor texte din domeniul filologiei, putem constata că acestea au un caracter, în general, de însemnări de lucru şi sunt consemnate în diferite perioade. Fiind examinate în ansamblu, ele oferă o imagine panoramică asupra problemelor de care era preocupat Mihai Eminescu în activitatea sa intelectuală şi probează prezența unui cugetător de o mare forță şi finețe speculativă şi cu o intuiție anticipativă fantastică.

Aşadar, reluând tema enunțată în titlul expunerii noastre, este necesar să reținem că Mihai Eminescu nu a elaborat nicio teorie lingvistică proprie, conspectele, notele şi comentariile sale de natură lingvistică constituind un ansamblu luxuriant de probe care vin să demonstreze ideea că autorul lor era preocupat dacă nu de toate, cel puțin de majoritatea problemelor referitoare la limbajul uman. Mai mult, analiza publicisticii şi manuscriselor eminesciene confirmă ideea, cu o mulțime de probe irefutabile, că autorul lor cunoştea toate teoriile şi direcțiile de cercetare din lingvistica de până la dânsul şi din timpul vieții lui. În această ordine de idei sunt elocvente conspectele poetului asupra studiilor semnate de Heymann Steinthal, Carl Philipp Moritz, August Friedrich Pott, Moritz Lazarus, Wilhelm von Humboldt etc. Avid de cunoaşterea tuturor subtilităților de expresie din toate spațiile locuite de români, încă din adolescență poetul călătoreşte mult în toate ținuturile româneşti, convingându-se de varietatea expresivă şi de calitatea ei fundamentală – unitatea. În prezent, caracterul unitar al limbii române este o realitate indiscutabilă. Astfel, academicianul Iorgu Iordan susține că „pe teritoriul lingvistic românesc nu există o diversificare atât de adâncă, încât să dea naştere unui fel de bilingvism, adică la situații în care vorbitorii unui grai să vorbească acasă graiul local, iar atunci când depăşesc zona acestui grai să fie nevoiți a folosi limba comună a întregului popor ca pe o altă limbă, nici în ceea ce priveşte fonetismul, nici în ceea ce priveşte lexicul, nemaivorbind de sistemul lexical”[8]. Încă mult înainte, pe la mijlocul secolului al XIX-lea, George Barițiu, adresându-se oamenilor politici din Imperiul Austro-Ungar, susținea că între limba vorbită în Moldova, Muntenia şi Ardeal nu există nici atâta deosebire cât există între limba germană vorbită în Viena şi cea vorbită la Berlin.

BDD-A26963 © 2017 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:53:35 UTC)

1.2. Se cere să menționăm că Mihai Eminescu, deşi nu a făcut şcoală nici primară, nici gimnazială şi nici liceală în limba română, s-a dovedit un subtil cunoscător al acesteia, urmare a studierii independente, din inițiativă proprie a limbii materne, a istoriei şi culturii naționale, argument plauzibil întru susținerea acestei afirmații servind relatarea lui George Munteanu: „Abia la Târgu-Mureş e întâlnit de seminariştii Ioan Cotta şi Toader Cojocariu, care, aflând că e «student din Cernăuți» şi vrea să vadă Blajul, i-au spus că merg şi ei acolo şi îl luară în trăsură. Eminescu îşi tot însemna ceva într-un carnet, cântărind priveliştile şi vorba localnicilor, iar când tovarăşii de drum îl întrebară de ce, le răspunse cu o simplitate care sugera îndeajuns felul de viață ce-şi hotărâse şi noima rătăcirilor sale: „Domnilor, eu sunt poet şi vreau să-mi adun material”[9].

Încă în perioada drumețiilor sale din adolescență în Transilvania, Mihai Eminescu a constatat că „limba română e unica în Europa care n-are proprie-vorbind dialecte”, căci „pe-o întindere de pământ atât de mare, despărțiți prin munți şi fluvii, românii vorbesc o singură limbă”[10]. Această constatare formulată în termeni pragmatici în timpul peregrinajului său în Ardeal a fost ulterior consolidată de studiul profund al limbajului popular, al manuscriselor vechi, aşa încât, prezentând cititorilor lucrarea lui B. Petriceicu Hasdeu *Cuvente den bătrâni. Limba vorbită între 1550-1600* (Bucureşti, 1878), el va enunța ideea că „ceea ce există într-adevăr nu este limba scrisă şi vorbită de clasele culte, ci tocmai dialectele”, deşi limba română nu are „dialecte în înțelesul strict al cuvântului”[11] şi că „unitatea actuală a limbei vorbite, deşi e în parte un merit special al epocei lui Matei Basarab, dovedeşte totuşi că şi în această privire erau elemente cu totul omogene, preexistente limbei bisericeşti, cari înclinau a căpăta o singură formă scrisă”, ca în fine să conchidă că „limba era aceeaşi; numai termenii, materialul de vorbe diferea pe ici pe acolo”, din care cauză „o unitate atât de pronunțată a limbei dovedeşte însă o unitate de origini etnice” a poporului român[12].

1.3. Totodată, Mihai Eminescu argumentează existența unității etnice şi de limbă a neamului nostru prin prezența unui drept cutumiar comun pentru toți românii: „Înainte sau abia după formarea statelor române vedem românii de sub Coroana Ungariei pretinzând să se judece între ei după dreptul lor propriu, jus Olachale sau Olachorum, o cerere analogă fac moldovenii ce pribegise în Polonia, să se judece după dreptul românesc. Şi aceasta când? Pe la 1380. Care-a fost acest drept consuetudinar la carele ei țineau cu sfințenie, fie sub coroana Ungariei, fie sub a Poloniei? El n-a fost scris niciodată; era atât de viu în conştiința poporului, atât de necontestat de nimenea, încât niciunul din vechii noştri Domni n-au găsit de cuviință să-l codifice”[13]. În continuare, M. Eminescu susține că „a fi bun român nu e un merit, nu e o calitate ori un monopol special…, ci o datorie pentru orice cetățean al acestui stat”, iar în limbă există multe indicii, inclusiv „în numirile localităților şi râurilor, precum şi în alte împrejurări”, care „denotă o unitate a neamului românesc preexistentă formațiunii statelor noastre”, drept exemple concludente fiind hidronimele Argeş din Țara Românească şi Argestrul din nordul Daciei şi toponimele Câmpulung din Țara Românească şi din Bucovina. Coeziunea etnică a poporului

BDD-A26963 © 2017 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:53:35 UTC)

român este determinată, în opinia lui Eminescu, de „unitatea de limbă, de datine juridice, religioase şi de viaţă familiară”[14], căci toate acestea sunt probe concludente de identitate „de origine şi limbă a poporului”, iar „cărţile bisericeşti, tipărite în Ardeal, în Moldova, în Ţara Românească, opresc procesul de diversificare şi de dialectizare a graiului viu; acesta primeşte prin cărţi o normă unitară în rostire şi în scriere, căci, printr-un instinct fericit, traducătorii şi scriitorii originali aleg ca model dialectul cel mai arhaic al românilor, cel vorbit în Ţara Românească şi-n o parte a Ardealului, căci la cel mai vechi din toate se puteau reduce, ca la un prototip, dialectele ce încercau a se forma pe atunci”[15].

1.4. Mihai Eminescu consideră unitatea literaturii noastre populare ca fiind, împreună cu limba, un element esenţial al unităţii noastre naţionale, fapt demonstrat cu lux de probe incombatabile prin diseminarea uniformă a acesteia: „Aceleaşi balade ce s-au culeş în munţii Moldovei sau ai Ardealului s-au aflat, în variante, în Dobrogea, încât se constată că piesele nemerite de literatură populară aveau tendenţa de-a se răspândi la toţi românii”[16]. Mai mult decât atât, spiritul enciclopedic permite poetului să ajungă la concluzia că „Măsurariul civilizaţiunii unui popor în ziua de azi e: o limbă sonoră şi aptă de a exprima prin sunete – noţiuni, prin şir şi accent logic – cugete, prin accent etic – simţăminte”[17] şi numai în acest mod limba poate fi naţională, iar dacă „nu va fi aşa, e prea lesne ca un om să vorbească nemţeşte, de ex. cu material de vorbă unguresc”[18]. Tocmai din aceste considerente Mihai Eminescu califică limba drept „un element esenţial, ba chiar un criteriu al culturii”, căci „maturitatea culturii publice a spiritului poporal se manifestă cu deosebire în limba sa”, iar „comoara şi puterea limbistică, felul stilului şi a expresiunii la un popor se reflectă şi se manifestează în literatura sa naţională; ea este izvorul din care să ieie fiecare”[19], „fiindcă spirit şi limbă sunt aproape identice, iar limba şi naţionalitatea asemenea, se vede uşor că românul se vrea pe sine, îşi vrea naţionalitatea, dar aceasta o vrea pe deplin”[20]. Prin urmare, „tezaurul sufletesc” al poporului român este „limba sa proprie în cărţile bisericeşti şi mirene”, căci „în limba sa numai i se lipesc de suflet preceptele bătrâneşti, istoria părinţilor săi, bucuriile şi durerile semenilor săi” şi „simplul fapt că noi românii, câţi ne aflăm pe pământ, vorbim o singură limbă, «una singură» … e dovadă destulă … că aşa voim să fim noi, nu altfel” şi din aceste considerente se ajunge la concluzia logică: „Daci sau romani, romani sau daci: e indiferent, suntem români şi punctum. Nimeni n-are să ne-nveţe ce-am fost sau ce-am trebuit să fim; voim să fim ceea ce suntem – români. A mai discuta asupra acestui punct sau a crede că frica de ruşi ne-ar ademeni să ne facem nemţi sau viceversa, sau cum cred ungurii, că de frica acestor doi ne-am putea găsi flataţi să ne contopim cu naţia maghiară, toate aceste sunt iluzii de şcoală; limba şi naţionalitatea românească vor pieri deodată cu românul material, cu stingerea prin moarte şi fără urmaşi a noastră, nu prin deznaţionalizare şi renegaţiune”[21]. Probă supremă a acestei caracteristici definitorii a poporului român serveşte, în opinia lui Mihai Eminescu, caracterul tolerant al poporului român, lipsa războaielor religioase în istoria românilor şi a tentativelor de a face prozeliţi din conlocuitorii de altă lege ori de altă limbă.

BDD-A26963 © 2017 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:53:35 UTC)

1.5. În *Timpul* din 10 octombrie 1881, M. Eminescu constată că, chiar dacă „ar fi existat înclinări de dialectizare a limbei noastre", acestea „au încetat din momentul în care biserica au creat limba literară, au sfințit-o, au ridicat-o la rangul unei limbi hieratice şi de stat". În opinia lui M. Eminescu, tocmai din acel moment „trăsătura de unitate a devenit şi a rămas limba şi naționalitatea, pe când înainte românul înclina a confunda naționalitatea cu religia", idee pe care încearcă şi în prezent să o inoculeze ruşii în mentalitatea basarabenilor pentru a-i îndepărta de adevărații lor frați.

Astfel, unitatea românilor rezidă în comunitatea lor de limbă, chiar dacă „românul e în stare a deveni catolic sau mahometan", el totuşi rămâne român, „dar a-şi schimba limba şi naționalitatea nu se va învoi nicicând şi oricare atitudine care i-ar periclita aceste bunuri, mai înalte pentru el decât chiar forma raportului său cu Dumnezeu, nu vor conveni nici inimei, nici spiritului său" şi „ceea ce cere numai azi, ca şi în veacurile trecute, este ca şi limba lui să fie respectată în acelaşi chip şi singura dușmănie pe care-o are românul este cea în contra elementelor cari nu supun silei numai trupul, ci şi sufletul"[22].

2.0. Aşadar, cele menționate anterior se referă aproape în întregime la variantele dialectale, vorbite ale limbii române, adică la funcționarea orală teritorială a limbii, la posibilitatea de comunicare liberă între români indiferent de originea lor provincială. Totodată, Mihai Eminescu, fire curioasă şi excepțională prin profunzimea cunoştințelor şi prin pasiunea pentru adevăr, necunoscut şi inedit, a manifestat un interes practic şi teoretic pentru unitatea limbii române codificate, normate, standardizate în gramatici şi dicționare.

2.1. Pentru a menține unitatea limbii române, Mihai Eminescu s-a manifestat ca un promotor consecvent şi fidel al principiului fonetic în ortografia limbii române. Astfel, pentru a evita eventualele confuzii în procesul lecturii şi pronunției unui număr extrem de mare de unități lexicale, el dezaprobă principiul etimologic în ortografie şi pledează pentru ortografia „cu semne" diacritice, adică pentru principiul fonetic, indicând motivele care l-au determinat să susțină acest principiu: 1. imprecizia ortografiei etimologice în scrierea şi pronunția sunetelor derivare, de unde urmează că multe cuvinte nu pot fi citite corect – muşcă, muscă, musică; pişcă şi pisică, moşie şi moaşă, pasiune şi păşune, mană şi mână, paturi şi paturi, satul şi sătul, urzeau şi urdeau, minteau şi aminteau etc.; 2. ortografia etimologică nu reglează pronunția corectă: națiune – năciune, educațiune – educăciune, enarațiune – enărăciune, comisiune – omişune etc.; 3. ortografia etimologică este respinsă de majoritatea românilor şi 4. ortografia cu semne este mai precisă, mai simplă şi mai uşoară[23]. Adoptând principiul fonetic în ortografia limbii române, Mihai Eminescu exclude posibilitatea de a accepta, „ca vechii egipteni, trei moduri de scriere, unul pentru începători şi popor, altul pentru învățați şi al treile pentru monumente"[24] şi se declară satisfăcut de progresul principiului fonetic în Transilvania, „un puternic mijloc pentru a păstra vechea noastră avere națională: unitatea în limbă şi o normă unică în pronunție"[25]. Fiind un cunoscător fin al limbii populare şi un expert competent în teoriile lingvistice contemporane lui, Mihai Eminescu dispune de cunoştințe profunde în domeniul fonologiei istorice, afirmând că semnele grafice

BDD-A26963 © 2017 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:53:35 UTC)

„ó şi é în loc de oa şi ea” nu sunt justificate, întrucât „în aceste unităţi sunetare partea pe care cade tonul e tocmai a şi nu o sau e” şi, ca urmare, „o şi e nu sunt decât 1/4 a sonului deplin, iar a e întreg”, iar „aceste pătrimi de son au aceeaşi cantitate ca şi ĭ consonans în ĭată, ĭapă, ĭarbă”, de unde rezultă că în ultimul caz reprezentăm „pronunţia vie, care a eliminat aceste pătrimi de sonuri; căci din ţeară s-au făcut ţară, din feată – fată, din afoară – afară ş.a.m.d.”[26] În fine, poetul nostru pledează pentru excluderea unei situaţii de tipul „câţi oameni, atâtea ortografii – sau mai drept vorbind cacografii”[27].

2.2. M. Eminescu a manifestat o preocupare obsedantă pentru corectitudinea limbii române. Astfel, starea deplorabilă a limbii române şi, mai ales, a lexicului acesteia – beţia de cuvinte, jargoanele franţuzite sau nemţite, este provocată, în opinia lui, de politică care, în probleme de limbă, se bazează pe „presa noastră – scrisă mare parte într-o limbă cosmopolită”, în loc să-şi fundamenteze viziunile lingvistice pe „limba ţăranului, fie el în România, fie în Ardeal”, astfel încât limba acestuia „să fie pusă iar în scaunul de onoare ce i se cuvine, în locul în care o pusese cronicarii şi biserica” şi îşi exprimă gratitudinea pentru Titu Maiorescu care a combătut cu vehemenţă şi competenţă această orientare şi ca urmare „autorii loviţi de pana sa energică nu mai cutează a se întoarce la obiceiul lor de a înşira cuvinte nouă în loc de idei adevărate”, iar „limba, şi împreună cu ea mintea, se curăţă şi se lămureşte, căci numai o limbă în care cuvintele sunt împreunate c-un înţeles hotărât de veacuri este clară şi numai o cugetare care se serveşte de o asemenea limbă e limpede şi cu temei”[28].

Unii politicienii şi mânuitori de condei au realizat, pe vremea lui M. Eminescu, „rezultate performante” în „stricarea limbei încât… gazetele şi cărturarii scriu o păsărească neînţeleasă de popor, subţire şi muieratică” şi toţi uită „cu totul că limba noastră e singura în Europa care se vorbeşte aproape în acelaşi chip în toate părţile locuite de români”, „…că n-avem dialecte şi că moldoveanul se-nţelege tot aşa de bine cu crişanul ca şi acesta cu oamenii din Banatul Craiovei”, această situaţie fiind provocată de faptul că politicienilor noştri „nu le era de-ajuns această dovadă şi de unitate între noi şi de deosebire către străini, ci au căutat să ne silească să dovedim că fiece vorbă e latină şi că toţi, fără osebire, ne coborâm de-a dreptul de la romani”, deşi „nu originea face pe un popor să fie trainic, ci munca lui proprie, fie cu mâna, fie cu mintea; primejdios era pentru că una – se zguduia unitatea preexistentă a poporului nostru, al doilea – limba păsărească, trebuind învăţată, ca orice limbă străină, răpea timpul altor învăţături folositoare, al treilea – pentru că în multe cazuri nici dascălul nu ştia înţelesul cuvintelor nouă, necum şcolarul; şi, în sfârşit, pierderea cea mai mare era că întreaga comoară a limbei, ce sta din zicători, proverbe, inversiuni, adecă în fraze gata moştenite din neam în neam de la strămoşi, se arunca în apă, pentru că-n ele erau şi cuvinte de origine nelatină”[29].

2.3. Pentru a combate intervenţia abuzivă şi arbitrară a omului în procesul de funcţionare şi de evoluţie a limbii, marele Eminescu postulează că „nu noi suntem stăpânii limbii, ci limba e stăpâna noastră…”, căci „precum într-un sanctuar reconstituim piatră cu piatră tot ce-a fost înainte – nu după fantezia sau inspiraţia noastră momentană –

BDD-A26963 © 2017 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:53:35 UTC)

ci după ideea în genere şi în amănunte – care-a predomnit la zidirea sanctuarului – astfel trebuie să ne purtăm cu limba noastră românească”[30], reamintind contemporanilor că limba noastră „cu sintaxa ei frumoasă dar grea, cu multele ei locuțiuni”[31] – „această parte netraductibilă a unei limbi formează adevărata zestre de la moşi-strămoşi, pe când partea traductibilă este comună gândirii omeneşti în genere”[32].

3.0. Opera artistică a lui Mihai Eminescu constituie un model excelent de limbaj poetic, în timp ce publicistica lui este un etalon de limbă română literară. Astfel, poetul constată că atunci „când dezvoltarea literaturii ajunge la punctul acela unde scriitorii îşi învinge şi-şi domineză limba… atuncea ei scriu mai bine”, chiar dacă în „momentul ce precedă acestui stadiu se luptă cu o limbă încă barbară”, iar în „momentul ce urmează se lasă cu totul în largul unei limbi învinse deja şi stilul devine de toate zilele, lat” şi ca urmare „momentul emancipațiunei unei limbi de sub dominarea atât etimologică, cât şi sintactică a unei alteia sau a unora altora străine e cel mai fericit şi cel mai fertil în privința limbii însăşi”[33].

Stilul beletristic sau cel al literaturii artistice conține elemente proprii tuturor stilurilor funcționale existente în sistemul unei limbi: colocvial, oficial (administrativ-juridic), ştiințific şi tehnic, publicistic, religios şi epistolar. Acest stil se manifestă în domeniul esteticului şi se opune celorlalte stiluri funcționale, în care esențialul îl constituie transmiterea de informații, iar în stilul artistic transmiterea informației corelează cu efectul produs de o anumita forma de transmitere a informației asupra destinatarului, adică în stilul beletristic forma devine element esențial şi modelator în transmiterea informației, forma, unică şi irepetabilă, fiind expresia unui conținut determinat, scoate în evidență funcția poetică a limbajului. Tocmai din aceste considerente stilul respectiv poate include elemente arhaice (fonetice, lexicale sau gramaticale), elemente regionale sau dialectale (fonetice, lexicale sau gramaticale), elemente colocviale (fonetice, lexicale sau gramaticale) şi chiar elemente indicente, injurioase sau obscene (fonetice, lexicale sau gramaticale), din care cauză este inadmisibil ca limba literaturii artistice să fie identificată cu limba literară. Mai mult, deşi limba poeziei şi prozei lui Mihai Eminescu constituie un model de limbă română literară, ea totuşi încă nu poate fi confundată cu limba literară unică a poporului român, întrucât ea este susceptibilă de a fi valorificată din două puncte de vedere: 1) ca parte componentă a sistemului comunicativ verbal şi 2) ca realizare a funcției estetice a sistemului verbal. Totodată, este necesar ca analiza limbii unui sau altui scriitor să nu se realizeze prin prisma normei literare din prezent, ci prin prisma normei literare în vigoare la momentul de elaborare a operei. Din aceste considerente suntem în drept să calificăm limba operei lui Mihai Eminescu ca fiind în perfectă armonie cu normele limbii literare de atunci, inclusiv în cazul limbajului artistic, care abundă în elemente arhaice sau neologice (fonetice, lexicale sau gramaticale), regionale sau dialectale (fonetice, lexicale sau gramaticale), colocviale (fonetice, lexicale sau gramaticale) şi chiar elemente argotice, indecente, injurioase sau obscene (fonetice, lexicale sau gramaticale): omăt, sară, fărmăcat, tămâiet, a rădica, nour, buzunari, vro, vun, pin, a sămăna, a mulțămi, dasupra, voi „vreau”, popol „popor”, mumă, mur, vergină etc.

BDD-A26963 © 2017 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:53:35 UTC)

Chiar şi în opera sa artistică, Mihai Eminescu reuşeşte să depăşească frontierele limitate ale graiului moldovenesc – *j* pentru *gi* în joc şi *a* juca, a judeca şi judecător, *a* după *ş, j* şi labiale în şase, cămaşa, jale, sale, *e* în loc de *ă* şi *-at* în loc de *-et* în speriat, tămâiat, *ă* în loc de *e* precedat de *r* la plural în izvoară, pahară, popoară etc.[34], deşi a continuat să facă uz de unele particularităţi ale variantei literare moldoveneşti: câne – câine, mâne – mâine, său – seu, spăriet – speriat, urmărind scopuri stilistice – să sugereze o atmosferă arhaică, în timp ce în publicistică devierile de la norma literară în vigoare au un caracter accidental sau o intenţie stilistică.

4.0. În concluzia notelor noastre referitoare la concepţia lui Mihai Eminescu despre unitatea limbii române, constatam că poetul nepereche era nu numai informat asupra celor mai variate domenii din ştiinţa şi cultura din timpul său, ci era şi un bun cunoscător al tuturor problemelor teoretice şi practice ale lingvisticii: filosofia limbii, teoriile existente referitoare la originea şi funcţionarea limbii, istoria limbii române, structura ei fonetică, lexicală şi gramaticală, inclusiv teoriile de sociolingvistică etc. În acelaşi timp, Mihai Eminescu a fost un excelent expert în problemele teoretice şi practice ale limbii române. El este unul dintre primii oameni de cultură români care a constatat unitatea limbii române, ceea ce permite comunicarea între reprezentanţii tuturor provinciilor româneşti, fără a apela la serviciile limbii literare, aşa cum se procedează în multe state occidentale. Totodată, unitatea de limbă formează acel liant natural care constituie naţiunea română. În fine, poporul român este foarte tolerant în raport cu limba şi religia altor popoare şi ţine mai mult la unitatea sa naţională care, pentru el, este identică cu limba pe care o vorbeşte, decât la religia sa. Fiind pătruns de unitatea limbii române ce s-a manifestat încă în primele scrieri de română, Mihai Eminescu a pledat şi pentru unificarea variantei ei codificate – la nivel fonetic, lexical şi gramatical, opera lui artistică şi publicistică constituind un model perfect de limbă română literară.

4.1. În ceea ce priveşte atitudinea ostilă şi dorinţa ardentă a falşilor amici ai românilor de a ne declara stat multietnic sau multinaţional. În această ordine de idei, Mihai Eminescu susţinea: „Voim statul naţional, nu statul cosmopolit, nu America dunăreană. Voim ca stejarul stejari să producă, nu meri pădureţi” şi condamna tendinţa unor oameni politici de „a face pe român să semene cu orice parte a străinătăţii mai mult decât cu el însuşi; să semene a francez, a englez, a neamţ, numai a român nu”. În baza acestor considerente, poetul conchide că „a persecuta naţionalitatea noastră nu însemnează însă a o stinge, ci numai a ne vexa şi a ne învenina împotriva persecutorilor”, iar drept corolar logic afirmă că „nici un neam pe faţa pământului nu are mai mult drept să ceară respectarea sa decât tocmai românul, pentru că nimeni nu este mai tolerant decât dânsul”[35].

Evident, M. Eminescu era un adversar convins al tendinţei criminale de înstrăinare a poporului de limba şi tradiţiile sale, tot aşa cum era „o încercare absurdă, dacă nu mai mult, de a impune unui popor pe deplin format, incapabil de schimbare, ca să contracteze apucăturile unui geniu naţional mai greoi decât e al lui, de a-i impune limbi ce nu e în stare nici a le vorbi, nici a le pătrunde pe deplin, de a-i întuneca deşteptăciunea şi claritatea spiritului lui cu calapoadele ab[s]trase ale unor limbi străine şi de-a nu-l lăsa să ajungă în bună pace la dezvoltarea pentru care l-a menit Dumnezeu”[36].

BDD-A26963 © 2017 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:53:35 UTC)

Cunoscând în profunzime realitatea istorică internă şi externă a României, M. Eminescu s-a dovedit a fi un remarcabil profet, căci afirmaţiile sale de atunci despre unele ţări limitrofe („în Rusia ca şi-n Ungaria, întâmpinăm adversari naturali ai rasei noastre"), sunt valabile şi în prezent nu numai pentru România, dar şi pentru Republica Moldova, din care cauză este inadmisibil de a aduce în fruntea statului „politica de aventuri şi de alianţe a unor adunături fără de patrie, cari să-şi facă din specula sângelui, a hotarelor, a cetăţeniei române un mijloc de existenţă zilnică, un mijloc de câştig [37].

Republica Moldova, în calitatea sa de al doilea stat românesc, întâmpină aceleaşi obstacole în calea sa de afirmare ca stat naţional ca şi România în perioada de afirmare ca stat naţional unitar român, căci populaţiile eterogene, străine românilor prin limbă, religie, obiceiuri şi aspiraţii politice, venind în ţara noastră, caută cu toată înverşunarea să demonstreze că hotarele statului nostru nu sunt „totdeodată margini ale naţionalităţii noastre". Şi acest lucru se produce în virtutea faptului că străinii, pe lângă faptul că nu ne recunosc apartenenţa la poporul român, în baza unei false teorii a existenţei unui „popor moldovenesc", vor cere să nu identificăm „statul român cu naţionalitatea română, căci în acest stat sunt mai multe naţionalităţi, pe cari nu le leagă decât comunitatea guvernului". Şi să ne ferească Dumnezeu care e martor, „iar oamenii încă ştiu, cât de strămutabilă e forma guvernelor şi cât de uşor se poate naşte vreun eveniment care să le deschiză porţile la putere şi acestor străini, mai cu seamă prin sprijinul ce-l au din vecinătate"[38]. Evident, frontierele statului nostru nu mai sunt marginile naţionalităţii noastre, iar „bunul cetăţean neautohton" originar din stepele ucrainene şi ruseşti „e foarte numeros şi foarte puţin scrupulos" şi dacă acesta „s-ar mărgini a-şi vedea de sărăcie şi a se hrăni în mod onest, n-am prea avea ceva de zis. Dar fără muncă, fără merit, fără a produce bunuri de utilitate, fără ştiinţă, fără de caracter, să-l vezi că dirige şi determină soarta unui popor vechi, cu trecutul şi caracterul lui, iată ceea ce nu se poate admite"[39].

5.0. Analizând limba operei artistice şi publicistice a lui Mihai Eminescu, este necesar să nu o examinăm prin prisma normelor limbii contemporane, ci prin prisma normelor în vigoare în timpul vieţii lui, iar materialul de limbă cercetat urmează să fie valorificat din două puncte de vedere distincte; 1) ca parte componentă a sistemului comunicativ verbal şi 2) ca realizare a funcţiei estetice a acestui sistem verbal. Examinând lexical operei artistice şi publicistice, am ajuns la concluzia că Mihai Eminescu a urmat cu fidelitate cele trei surse principale de constituire a limbii literare româneşti, inclusive a limbajului poetic românesc: 1) „limba vechilor cazanii", 2) limbajul popular şi 3) împrumuturile lexicale mai ales din limbile neolatine. În acest context este necesar să menţionăm că ar fi o eroare impardonabilă şi o inexactitate regretabilă dacă l-am declara pe Mihai Eminescu drept creatorul limbii române moderne literare şi al limbajului poetic românesc. În fine, consultând opera artistică şi publicistică, inclusiv manuscrisele eminesciene, am ajuns la concluzia că Mihai Eminescu este o personalitate de excepţie în istoria culturii şi spiritualităţii româneşti şi am convingerea că oameni de talia lui se nasc la depărtări de veacuri.

BDD-A26963 © 2017 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:53:35 UTC)

Note bibliografice

[1] Ivănescu, Gheorghe, *Problemele limbii lui Mihai Eminesci*. // Ivănescu, Gheorghe, *Studii de istoria limbii române literare*. Iaşi: Editura Junimea, 1989, p. 180-181.

[2] Rizescu, Ion, *H. Tiktin. Omul şi opera*. Bucureşti: Editura Ştiinţifică, 1971, p. 10.

[3] Irimia, Dumitru, *Adevărul între cuvântul biblic şi cuvântul poetic în viziunea lui Eminescu*. // Limba română, nr. 5-6. Anul XIX, 2009; Ivănescu, Gheorghe, *Alte observaţii asupra limbii lui M. Eminescu*. // Ivănescu, Gheorghe, Studii de istoria limbii române literare. Iaşi: Editura Junimea, 1989, p. 186-194; Ivănescu, George, *Observaţii asupra limbii lui Mihai Eminescu*. // Ivănescu, Gheorghe, *Studii de istoria limbii române literare*. Iaşi: Editura Junimea, 1989, p. 186-194; Ivănescu, Gheorghe, *Problemele limbii lui Mihai Eminesci*. // Ivănescu, Gheorghe, *Studii de istoria limbii române literare*. Iaşi: Editura Junimea, 1989, p. 178-185; Rosetti, Alexandru, *Limba poeziilor lui Mihai Eminescu*. // Rosetti, Alexandru, *Studii lingvistice*. Bucureşti, 1955.

[4] Bahnaru, Vasile, *Mihai Eminescu – lingvist şi promotor al limbii literare româneşti*.// Bahnaru, Vasile, *Lingvistică şi civilizaţie*. Târgovişte: Editura Bibliotheca, 2013, p. 62-95.

[5] Hasdeu, Bogdan Petriceicu, *Cuvente den bătrâni. Tomul III. Istoria limbei române. Partea I. Principie de lingvistică*. Bucureşti: Editura Didactică şi Pedagogică, 1984, p. 39-54.

[6] Eminescu, Mihai, *Opere X. Publicistică. 1 noiembrie 1877 – 15 februarie 1880*. Bucureşti: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1989, p. 115.

[7] În această privinţă a se vedea: Bhose, Amita, *Eminescu şi limba sanscrită*. Bucureşti: Editura Cununi de stele, 2010.

[8] Iordan, Iorgu, Robu, Vladimir, *Limba română contemporană*. Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1978, p. 29.

[9] Munteanu, George, *Hyperion 1. Viaţa lui Eminescu*. Chişinău: Ştiinţa, 2002, p. 37.

[10] Eminescu, Mihai, *Opere X. Publicistică. 1 noiembrie 1877 – 15 februarie 1880*. Bucureşti: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1989, p. 38.

[11] Ibidem, p. 117.

[12] Mihai Eminescu, *Opere. Vol. XII. Publicistică 1 ianuarie – 31 decembrie 1881*. Bucureşti, Editura Academiei Socialiste România, 1985, p. 126.

[13] Ibidem, p. 126.

[14] Eminescu, Mihai, *Opere XIII. Publicistică. 1882–1883, 1888–1889*. Bucureşti: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1985, p. 135.

[15] Ibidem, p. 160.

[16] Ibidem, 126.

[17] Eminescu, Mihai, *Scrieri politice şi literare*. Bucureşti, 1905, p. 21-22.

[18] Ibidem.

[19] Ibidem, p. 12.

BDD-A26963 © 2017 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:53:35 UTC)

[20] Ibidem, p. 66.

[21] Ibidem, p. 66.

[23] Ibidem, p. 150.

[24] Ibidem, p. 150.

[25] Eminescu, Mihai, *Scrieri politice şi literare*, p. 330.

[26] Eminescu, Mihai, *Opere X*, p. 84.

[27] Ibidem, p. 106.

[28] Eminescu, Mihai, *Opere XI*, p. 157.

[29] Ibidem, p. 157.

[30] Eminescu, Mihai, *Opere XV. Fragmentarium. Addenda ediţiei*. Bucureşti: Academiei Române, 1993, p. 241.

[31] Eminescu, Mihai, *Opere X*, p. 394.

[32] Eminescu, Mihai, *Opere XV*, p. 241-242.

[33] Ibidem, p. 98.

[34] A se vedea în această privinţă: Ivănescu, Gheorghe, *Problemele limbii lui Mihai Eminescu*. // Ivănescu, Gheorghe, *Studii de istoria limbii române literare*. Iaşi: Editura Junimea, 989, p. 184.

[35] Mihai Eminescu. *Opere. Vol. XII*, p. 252.

[36] Mihai Eminescu. *Opere. Vol. X*, p. 373.

[37] Ibidem.

[38] Ibidem.

[39] Ibidem.

BDD-A26963 © 2017 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:53:35 UTC)